

TAISNĪGUMA KATEGORIJA KĀ CIVILTIESĪBU IDEJA UN PRINCIPS *THE CATEGORY OF JUSTICE AS AN IDEA AND PRINCIPLE OF CIVIL LAW*

Aleksandrs Baikovs Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Dr. iur., aleks_baikov@inbox.lv, Rēzekne, Latvija

Abstract. *The article examines the problem of distinguishing the categories “idea of law” and “principles of law”, emphasizes the inadmissibility of characterizing the principles of civil law as corresponding ideas, draws attention to their relationship and correlation. It is especially emphasized that in the process of transformation of ideas of law into principles of law, their differentiation takes place.*

At the same time, for the understanding of the essence of law, the number of the allocated principles is not of fundamental importance. It becomes fundamentally important to identify and study the essential characteristics of the ideas of civil law, the patterns of their development, as a deep level of knowledge of law. The ideas of law in the philosophical and legal literature are considered as a combination of three components: justice, expediency and legal stability. Attention is drawn to the difference in the functional role of the principles and ideas of law. At the same time, it is especially emphasized that a principle is not an arbitrary concept of thinking, but a category that reflects the lawful relations of reality.

Emphasizing the direct connection between justice and law, the types of existing normative models of justice are noted. The legal form is organically inherent in justice. Justice presupposes the legal equality of the subjects of law.

Keywords: *axioms of law, dogma of law, economic basis, idea of equality, idea of freedom, idea of law, idea of principles of law, justice, legal law, legal matter.*

Ir obligāti skaidri jānošķir “tiesību idejas” kategorija no “tiesību principu” kategorijas (Гонгало, 2004, 94). Bieži tiesību principi tiek definēti kā galvenās civillikuma idejas, atspoguļojot to nozīmi (Щенникова, 2002, 45), kas, šķiet, nav precīza. Doma, ka nav pieļaujams tiesību principus raksturot kā idejas, ir izskanējusi ne reizi vien daudzus gadus. Līdzās likumdošanā nostiprinātajiem tiesību principiem izcēla juridiskās apziņas lokalizētus tiesību principus.

Tiesību idejas, kas darbojas kā sava veida tiesību principu vēstneši, kā mantisko un personisko nemantisko attiecību civiltiesiskā regulējuma politikas galvenie virzieni, ir jāskata augstākā filozofiskā, acīmredzami aksioloģiskā līmenī, kas raksturo tiesību nozīmi un mērķi sabiedrības un indivīdu dzīvē. Galu galā tiesību principi ir tiesību ideju ārējā noformējuma un pastāvēšanas līdzeklis, kas nosaka to būtību, sociālā regulatora iezīmes, tiesību arhitektoniku un, visbeidzot, darbības robežas citu sociālo regulatoru sistēmā.

Privāto tiesību idejas, kuru dominējošā sastāvdaļa ir civiltiesības, ir to mūžīgās, nemainīgās vērtības. Pirmo reizi tiesību vēsturē civiltiesību idejas tika formulētas romiešu privāttiesībās. Saskaņā ar I. S. Pereterski “Romā privāttiesības ir individuālisma galējā izpausme un lielākā brīvo iedzīvotāju īpašumtiesību slāņu juridiskās pašnoteikšanās brīvība” (Перетерский и др., 2004, 7). Citiem vārdiem sakot, ekonomiskā apgrozījuma prasības Senajā Romā tika samazinātas līdz nepieciešamībai konsolidēt un juridiskā formā izteikt īpašuma ideju kā ekonomiskās attiecības, Romas pilsoņu brīvības un vienlīdzības idejas, t.i., ierobežotam cilvēku lokam.

Tā kā tiesības ir virsstrukturāla parādība, tiesību idejas, protams, ir nosacītas ar esošo ekonomisko bāzi un nevar tai neatbilst. Attiecīgi to semantisko saturu nosaka sabiedriskās attīstības likumi. Savukārt jebkura principa saturs ir noteikta ideja. Bez tā jebkurš princips pārvēršas par bezjēdzīgu abstrakciju, kurai nav nekādas nozīmes tiesiskā regulējuma procesā.

Tiesību idejas ir intelektuālas, garīgas nostādnes, kas iespiežas pašā tiesību būtībā, kas noteiktā veidā tiek objektivizētas tiesību pamatprincipu, tiesību principu veidā, darbojas kā visas tiesību matērijas centrālā saite. Tiesību ideju zināšanas iespējamas, pētot pozitīvās tiesības (normatīvo materiālu), kuru normas atspoguļo tiesību principus un attiecīgi tiesību idejas.

Kā uzskata D. A. Dimitrijevs, katrs atsevišķi ņemts princips un visi principi kopā pauž tādas civiltiesību idejas kā īpašuma ideja, brīvības ideja un vienlīdzības ideja (Димитриев, 2007).

Tiesību ideju pārveidošanas procesā tiesību principos, idejas tiek diferencētas. Noteiktā tiesību principā noteikta ideja kļūst par dominējošu, un pārējās idejas ieņem otršķirīgu, pakārtotu stāvokli. Citiem vārdiem sakot, katrs tiesību princips lielākā mērā atspoguļo vienu ideju, kas nevis izslēdz, bet drīzāk paredz citu savstarpēji saistītu un papildinošu ideju atspoguļojumu tajā.

Zinātniskajā literatūrā pastāvošā diskusija par civiltiesību principu sistēmu un nosaukšanu ir bezjēdzīga bez tiesību ideju zināšanām un izpēti. Verifikācijas līdzeklis konkrēta principa iekļaušanas civiltiesību principu sistēmā nosacītībai ir šajā kontekstā noskaidrot pamatjautājumu: vai tas pauž visas civiltiesību idejas ar kādas no tām

dominējošo nozīmi. Šajā sakarā tiesību būtības izziņai izdalīto principu skaitam nav fundamentālas nozīmes; kļūst fundamentāli svarīgi apzināt un pētīt civiltiesību ideju būtiskās īpašības, to attīstības likumsakarības kā dziļu tiesību izziņas līmeni.

Kā nereti norādīts zinātniskajā literatūrā, princips un ideja ir vienā jēdzienu secībā un darbojas kā vienas vai otras koncepcijas, noteiktu zināšanu sistēmas sākumpunkts (*Васильев, 1976, 222*).

Bieži vien princips tiek definēts caur ideju un otrādi. Bet šajā gadījumā tas nav princips šī vārda tiešā nozīmē, bet gan vispārināta tā būtības izpausme, kurai ir filozofisks saturs. Bieži vien ideja pat nevar tikt izteikta īsas formulas veidā, kas ir raksturīgi principam. Principa un idejas funkcionālā loma arī ir atšķirīga. Ideja visplašāk un abstraktāk atspoguļo pētāmās realitātes pamatīpašības un var kalpot par pamatu atbilstoša principa veidošanai, kas spēj ne tikai apvienot teorijas visus komponentus, bet arī kļūst par tās izveides metodi.

Tomēr princips nav patvaļīga domāšanas koncepcija, bet gan kategorija, kas atspoguļo realitātes likumsakarīgas attiecības. Filozofijā un civiltiesību literatūrā princips bieži tiek izskatīts kā likums. Piemēram, S. N. Bratus principu saprata kā dzinējspēku jeb likumu (*Братусь, 1963, 136*). Attiecīgi tiesību princips ir konkrēta idejas izpausme. Tā ir arī tiesību dogmas izpausme gan kopumā, gan atsevišķu nozaru līmenī. Pēc būtības tiesību dogmu zināmā mērā var nosacīti attēlot kā tiesību principu sistēmu. Tiesību aksiomu veidā tās ir zināmas jau ilgu laiku, kopš romiešu tiesību laikiem (*Алексеев, 1999, 293*). Šādas tiesību aksiomas atsevišķās nozarēs izpaužas tiesību principu veidā un ir nostiprinātas likumdošanā. Bet ir jāsaprot, ka principi un aksiomas ir dažādas parādības, jo ne visiem principiem, bet tikai dažiem ir aksiomu raksturs. Turklāt ne katra aksioma var pilnībā raksturot noteiktu principu, jo tā drīzāk izsaka dažas tā pazīmes un īpašības. Principi izsaka tiesību pamatprincipus, savukārt aksiomas nevar pretendēt uz to. Vēl G. F. Šeršeņevičs atzīmēja, ka šāds apgalvojums, un tam neapšaubāmi ir aksiomātisks raksturs, “neviens nevar nodot tiesības citam vairāk kā ir viņam pašam” nevar tikt klasificēts kā tiesību princips (*Шершеневич, 1995, 15*).

Filozofiskajā un juridiskajā literatūrā ir izveidota pieeja tiesību ideju raksturošanai kā trīs komponentu kopums: taisnīgums, lietderība un tiesiskā stabilitāte: “visi trīs ir cieši savstarpēji saistīti, bet tajā pašā laikā ir pretrunā viens otram” (*Падбрых, 2004, 88*). Vienlaikus jāatzīmē, ka parasti minēto jēdzienu analīzē uzsvars tiek likts uz to formālajiem kritērijiem un īpašībām. Tieši šī iemesla dēļ tiesību ideju praktiskā pielietošana ir saistīta ar lielām grūtībām. Tiesību idejas un principi var darboties tikai kā vispārīgs orientieris, un šajā sakarā jautājums par to apjomu un par pieļaujamo to kompromisa apjomu paliek atklāts. Līdz ar to jautājums par to, kā tiesību idejas tiek pārveidotas tiesību normās, joprojām paliek atklāts un līdz ar to aktuāls. Ne mazāk sarežģīts un strīdīgs ir jautājums par tiesību ideju faktisko īstenošanu praktiskā darbībā. Šajā sakarā nevar neatcerēties V. Šappa domu, kurš apgalvoja, ka pastāv zināmas atšķirības starp ideju vai vērtību definīciju zinātnē un to, kā cilvēki to uztver (*Schapp, 1910*). Objektīvās tiesības, kas konsekvēnti izpaužas kā: (1) pozitīvās tiesības; (2) individuālās tiesības; (3) konkrētās tiesības un (4) faktiskās tiesības, kā pareizi norāda V. M. Sīrihs, “izpaužas caur indivīdu un citu sabiedrības locekļu subjektīvi praktisko darbību”, kas ir pēdējais posms objektīvo tiesību pārejas procesā uz faktiskajām tiesībām (*Сырых, 2013, 20-21*).

Tiesībām (nevis likumam, bet tieši tiesībām vispārējā filozofiskā nozīmē) ir jānodrošina taisnīgums. Un, tā kā likums var būt gan tiesisks, gan prettiesisks, pēdējā piemērošana noteikti noved pie netaisnības triumfa. Kā atzīmēja G. Radbruhs, likums pārvēršas par “nepareizu” tad, “kad spēkā esošais likums kļūst tik klaji nesavienojams ar taisnīgumu, ka likums kā “netaisnīgs likums” noliedz taisnību” (*Падбрых, 2004, 234*). Jau kopš senatnes pastāv priekšstats, īpaši izteikts dabisko tiesību jēdzienos, ka tiesības vienmēr ir taisnīgas, ka tikai tās nodrošina sabiedrisko attiecību taisnīgumu. Aristotelis uzskatīja, ka taisnīguma jēdziens ir saistīts ar valsts jēdzienu, jo tiesības, kas kalpo kā taisnīguma kritērijs, ir politiskās komunikācijas regulējoša norma. Katrs likums savā būtībā paredz tiesības. Likuma atkāpšanās no tiesībām noved pie likuma deģenerācijas par despotisma līdzekli. Tiešo saikni starp taisnīgumu un tiesībām norādīja sengrieķu filozofs Protagors (480. – 411. p.m.ē.), kurš teica, ka taisnīgums vai netaisnīgums nenāk no dabas, bet no tiesībām. Tajā pašā laikā sofista Frasmaha doma izklausās kā sava veida brīdinājums: “Katra vara ievieš likumus sev par labu”, un “nodibinot likumus, pasludina tos par taisnīgiem saviem pavalstniekiem” (*Платон, 2005, 174*). Sokrāts taisnīgumu sauca par priekšmetu, kas “dārgāks par jebkuru zeltu” (*Платон, 1994, 91*). Viņš centās pierādīt vienota un vispārēja taisnīguma jēdziena esamību, saistot to ar morāli un zināšanām. Netaisnība ir pretdabiska, jo tā ir neziņas un maldu auglis. Nodibinot saikni starp tikumu un gudrību, izceļot saprāta, jēgas, apziņas skaistumu, viņš rezumēja taisnīguma izpratnes loģisko pamatu. Sokrāts sprieda: “Taisnīgums un visi citi tikumi ir gudrība. Taisnīga rīcība, un vispār visa darbība, kas balstīta uz tikumu, ir skaista un laba” (*Ксенофонт Афинский, 1935, 119*). Aristotelis, attīstot Platona domas par diviem vienlīdzības veidiem - taisnīgumu, izcēla taisnīgumu (1) izlīdzināšanu un (2) sadalīšanu (*Аристотель, 1984, 324 - 332*). Viņš taisnīgumu uzskatīja par principu, saskaņā ar kuru cilvēks atsakās piesavināties jebkādu citu cilvēku labumus, un uzskatīja, ka taisnīguma jēdziens ir saistīts ar valsts ideju, jo tiesības, kas kalpo kā taisnīguma kritērijs, ir politiskās komunikācijas regulējošā norma. Katrs likums savā būtībā paredz tiesības. Tiesību atkāpšanās no likuma noved pie likuma deģenerācijas par despotisma līdzekli.

Ir skaidrs, ka ne visi domātāji piekrita šim viedoklim. Tā N. A. Berdjajevs vadījās no tā, ka tiesības un likums ir nesavienojami pretstati, tādējādi izslēdzot paša tiesiska likuma pastāvēšanas iespēju. Kritizējot pozitīvās tiesības (ar to domātas prettiesisks likums), viņš rakstīja, ka “tiesības kā valsts orgāns un instruments, kā tās neierobežotās varas faktiskā izpausme pārāk bieži ir meli un viltus – tā ir likumība, dažiem cilvēkiem noderīga, bet tāla un pretrunā Dieva likumam. Tiesības ir brīvība, valsts ir vardarbība, likums ir Dieva balss indivīdā, valsts ir bezpersoniska un bezdievīga” (Бердяев, 1990, 291). Anarhisma un nihilisma garā N. A. Berdjajevs noliedz taisnīguma tiesisko regulējumu, uzskatot to par nepieņemamu vardarbīgu taisnīguma īstenošanas veidu. Turklāt viņš kristīgo patiesības ideju novieto augstāk par taisnīgumu. Ja pievēršamies filozofisko un juridisko ideju vēsturei, jāatzīst, ka jau 16.-17.gs. mijā holandiešu jurista Hugo Grocija darbos kritika tika veltīta N. A. Berdjajeva izmantotajai idejai par taisnīguma īstenošanas tiesisko vardarbību. H. Grocijs rakstīja, ka apgalvojums, ka cilvēki ar sava veida vardarbību tiek spiesti īstenot taisnīgumu, attiecas nevis tiesībām, bet gan “tikai uz tām nostādņēm un likumiem, kam būtu jāveicina tiesību īstenošana praksē” (Нерсесянц, 1997, 451).

Un tā, taisnīgums paredz tiesību principa pastāvēšanu sabiedrībā un tā pielietošanas veidus sabiedrisko attiecību regulēšanai.

Pēc O. Hoffes domām, var izdalīt šādus taisnīguma eksistējošo normatīvo modeļu veidus: (1) modelis, kura pamatā ir kooperācija un konsensusa veidošana; (2) uz līgumu balstīts modelis; (3) modelis, kura pamatā ir racionāli jēdzieni un kategorijas; (4) modelis, kura pamatā ir savstarpēja atcelšana un saziņa (Хёффе, 2007). Visi iepriekš minētie attiecību normalizācijas modeļi izriet no taisnīguma pazīmēm kā vadmotīvs pozitīva rezultāta sasniegšanai attiecīgā procesa dalībniekiem. Civiltiesiskā regulējuma izpratnē pievilcīgākie ir divi modeļi: uz savstarpēju apmaiņu un komunikāciju (Радбрых, 2004) balstīts modelis un uz līgumu balstīts modelis.

Taisnīgums nozīmē tiesību subjektu tiesisko vienlīdzību. Tas nozīmē nepieciešamību pēc vispārējas spēkā esamības un tiesību prasību vienādības attiecībā uz visiem, arī tiem, kas ir pie varas, kas rada likumus. Taču saprotot taisnīgumu kā vienlīdzību, tā ir abstrakta kategorija, kas pēc būtības necieš un neļauj konkretizēt. Kā argumentēja G. Radbruhs, ar taisnīguma palīdzību hipotētiski var noteikt tikai vienu - vai priekšrakstam ir juridiska forma (Радбрых, 2004, 88-89). Šķiet, ka taisnīgums ir jebkuras juridiskās konstrukcijas pamatā. Romiešu tiesībās bija noteikums: tiesības, kuras kāds uzskata par taisnīgām attiecināt uz citu personu, ir jāatzīst par spēkā esošām viņam pašam. Tika arī prasīts, lai visi būtu pakļauti likumam. Tomēr, kā norāda F. K. Savinji, pati taisnība, nebalstās ne uz kādiem principiem (Савиньи, 2004, 457).

Tiesiska forma ir organiski raksturīga taisnīgumam. Taisnīguma tiesiskā rakstura noraidīšana noved pie tā, ka par taisnīgumu tiek uzskatīts kaut kāds beztiesisks princips, kura piemērošana apdraud sabiedrību un valsti ar destabilizāciju. Šādi beztiesiski principi var būt prasības pēc faktiskas vienlīdzības un privilēģijām, morāles normām un reliģiskajām vērtībām, nacionālām vai ekonomiskajām interesēm. Šajā gadījumā tiesiskā, tas ir, universālā un vienlīdzīgā taisnīguma nozīme visiem, tiek aizstāta ar atsevišķu, privātu, patvaļīgu interesi. Šīs privātās intereses var nostiprināt beztiesiskā likumā, kas nekādā veidā neveicina sabiedrības un tās konkrēto pilsoņu labklājību. Aurēlijs Augustīns apgalvoja, ka taisnīgums ir nepieciešama tiesību īpašība un darbojas kā kritērijs, lai atšķirtu tiesiskumu no beztiesiskuma un vardarbības, valsti no laupītāju bandas.

Komentējot taisnīguma atšķirības idejas attīstību Aristoteļa darbos, I. J. Kozļihins raksta, ka “taisnīguma izlīdzināšanas kritērijs netiek ieviests no ārpuses kā pirmajā gadījumā, bet gan iekšēji esošs, tas ir, imanents tiesībām”. Šajā gadījumā pušu “nopelniem” nav nozīmes, puses darbojas kā vienlīdzīgi tiesību subjekti. Citiem vārdiem sakot, Aristotelis, uzskata autors, plāno nodalīt politikas un privātās dzīves jomas, sabiedriskās jomas u. tml. (Козлихин, 1996, 20-21). Pozitīvisma un dabisko tiesību teorijas (jusnaturālisma) integrācijas kontekstā taisnīgums izpaužas kā tiesību princips. Pēc O. Hoffes domām, “pirmajā tuvinājumā ar to (taisnīguma jēdziens - AB) saprot gan tiesību būtisku vērtību no objektīva viedokļa, gan kādas personas integritāti no subjektīva viedokļa” (Хёффе, 2007, 10). Taisnīgums, zināmā mērā izteikts kā tīra sirdsapziņa, darbojas kā vispārējs privāttiesisku darījumu dalībnieku uzvedības noteikums un šajā sakarā uzliek vispārējus, fundamentālus pienākumus visiem civiltiesisko attiecību dalībniekiem, aicina uz tiesību saprātīgu izmantošana atbilstoši to mērķim, pienācīgai pienākumu veikšanai, cieņai pret savu darījuma partneri, uzticamu attiecību nodibināšanai ar viņu, taisnīguma, sadarbības, savstarpējas palīdzības gara piesātinātiem, redzot darījuma partneri sev līdzvērtīgu, atzīstot viņu par tādu, t.i., normālu ekonomisko attiecību veidošanās, nevis atkāpšanās no tām, un rezultātā noved pie pastāvīgas tiesību atražošanas, sākotnēji elementārā un galu galā vispārējā, universālā līmenī. Šāda tiesību izpratne bija raksturīga G. V. F. Hēgelim, kurš Tiesību filozofijā rakstīja, ka “Man jau pieder īpašums ne tikai caur lietu un paša gribu, bet arī pēc citas gribas un līdz ar to kaut kādā vispārējā gribā. Līgums paredz, ka tie, kas tajā stājas, atzīst viens otru par personām un īpašniekiem atzīšanas brīdis tajā jau ir ietverts un paredzēts” (Гегель, 1990, 128). Pamatojoties uz vēsturisko materiālu, Hēgeļa idejas attīsta D. V. Doždevs “Cita gribas atzīšana, cieņa pret darījuma partnera autonomiju izrādās viens no savas autonomijas izpausmes veidiem,

apgalvojums par savas personības sociālo vērtību. Ievērojot noteiktos uzvedības noteikumus, subjekts nodrošina savas gribas efektivitāti, vienas vai otras viņa radītās sociālās saiknes aizsardzību un spēku [...]. Individuālās uzvedības attieksmju un vērtību orientāciju līmenī šāda atbilstība taisnīguma principiem pauž apzinīguma jēdzienu. Šis tiesiskās uzvedības psiholoģiskais aspekts, būdams formālās vienlīdzības un proporcionalitātes tiesiskā principa produkts apmaiņas attiecībās, atspoguļo tiesiskās komunikācijas subjekta nepieciešamo līdzdalību tiesisko nostādņu un principu veidošanā un uzturēšanā” (Дождев, 2000, 96-97).

Jaunas vērtību sistēmas veidošanās kontekstā stabilas attīstības prasību ievērošana ietver tiesību definīcijas saturisku izstrādi. Materiālistiskā tiesību teorija var kļūt par patiesi integrējošu tiesību doktrīnu. Saskaņā ar šo doktrīnu, kurai būtībā nav nekā kopīga ar padomju laikā dominējošo normatīvo interpretāciju, tiesības ir sociāla saikne, kurā persona, mijiedarbojoties ar citām, var īstenot savas subjektīvās tiesības, neaizskarot citu personu tiesības un brīvības (Сырых, 2013, 20).

Ja izejam no izpratnes par taisnīgumu kā subjektu uzvedības atbilstību sabiedrībā valdošajām morāles, ētikas un tikumības normām (Иванова, 2005, 47), tad jānorāda, ka daudzi normatīvi tiesību akti aicina uz taisnīgumu. Tā Latvijas Republikas Civillikuma (turpmāk – CL) 5. pants, kas principā ir caurstrāvots ar taisnīguma ideju, noteic, ka gadījumos, kad lietu izskata pēc tiesas ieskatiem vai atkarībā no svarīgiem iemesliem taisnīgums tiek īstenots, vadoties pēc taisnīguma apziņas un vispārējiem tiesību principiem. Nevar nepieminēt CL 1415. pantu, kurā likumdevējs, lai arī netieši, bet alegoriski apelē pie taisnības. Taisnīgums izteiktāk un pamanāmāk izpaužas prasībās, kas izriet no personiskām sadursmēm (CL 2347.-2351. pants), prasībās par atlīdzību par darbībām, kas vērstas pret personas brīvību, godu, cieņu un pret sievietes nevainību (CL 2352. - 2353. pants), prasībās par mantas prettiesisku bojājumu (CL 2354. - 2357. pants), prasībās par dzīvnieku nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu (CL 2363.-2368. pants), prasībās, kas izriet no negodīgas iedzīvošanās (CL 2369.-2392. pants) (Civillikums, 1937). Taisnīgums ļoti skaidri izpaužas civiltiesiskā atbildībā 15.12.1992. likuma “Par tiesu varu” 3. panta 2. daļa norāda uz nepieciešamību tiesai ievērot taisnīguma prasības (Par tiesu varu, 1992). Taisnīgas tiesas princips nereti tiek minēts Latvijas Satversmes tiesas lēmumos (Илџанова, 2005, 38, 81).

Taisnīgums visciešāk ir saistīts ar interesēm, kuru sakritība tiek nodrošināta dialoga, komunikācijas procesā un galu galā arī civiltiesiskās aprites jomā, tiek iemiesota pušu saskaņotā uzvedības modelī, kas nodrošina to īstenošanu. Tajā pašā laikā individuālās intereses atgriežas pie grupu, korporatīvajām un citām, vispārīgākām interesēm, kas nekādā gadījumā nav monolītas, bet drīzāk iekšēji pretrunīgas. Tāpēc cilvēku priekšstati par taisnīgumu, ja tie nav korelēti ar interesēm un konkrētām aktivitātēm to īstenošanai, kļūst nenotverami. Uz to savulaik uzmanību vērta E. Dērheims, kurš uzsvēra, ka cilvēcisko vērtību pasaules noteiktā robeža starp taisnīgumu un netaisnīgumu ir nestabila, un indivīds to var pārvietot gandrīz patvaļīgi (Дюркгейм, 1990, 6).

Taisnīgums paredz tiesisku sākumu pastāvēšanu sabiedrībā un to pielietošanas veidus sabiedrisko attiecību regulēšanai. Taču, ņemot vērā priekšstatu par taisnīguma vēsturisko mainīgumu, tiesību normas nav neapstrīdamas ne to pieņemšanas brīdī, ne vēlāk, to īstenošanas brīdī. Kā trāpīgi atzīmēja E. Levijs, “noteiktā nozīmē tiesību normas nekad nav neapstrīdamas, ja normām tādām būtu jābūt jau pirms to izveidošanas, cilvēku sabiedrība vispār nevarētu pastāvēt” (Леви, 1995, 5). Līdz ar to tikai tik daudz, cik ārēji izpaužas dažādu tiesību subjektu solidaritāte, interešu un vērtību saskaņotība, ikvienam ir iespējams atzīt konkrēta jautājuma risinājumu par taisnīgu (Ильин, 2011, 313).

Tajā pašā laikā ne visi pētnieki piešķir izšķirošu nozīmi “taisnīguma” kategorijai tiesību būtisku pazīmju sistēmā. Piemēram, materiālistiskās tiesību teorijas piekritēji, lai arī izmanto šo kategoriju, tomēr par galveno tiesību pazīmi uzskata nevis taisnīgumu, bet ekvivalenci. Kā norāda G. V. Maļcevs, “šajā gadījumā runa ir par sadales attiecību kopumu starp cilvēkiem un sociālajām grupām (klasēm, kolektīviem), kas dod tiem tiešu pieeju patēriņam, kā to raksturo politekonomija, kā arī plaša spektra pozitīva vai negatīva dzīves apstākļu piesavināšanās, asimilācija, kas veido konkrēta subjekta reālo statusu sabiedrībā [...]. Tas ietver ne tikai priekšmetus, lietas, pakalpojumus, naudu utt., kas ir pakļauti izplatīšanai, bet arī vairākus ideālus objektus, īpašas vērtības, kas var būt savstarpēju priekšstatu vai sadalījuma priekšmets starp klasēm, sociālajām grupām un indivīdiem (Мальцев, 1977, 20, 66). Ievērojams skaits attieksmju ir indifrentas pret jebkāda veida ideoloģiskiem vērtējumiem, ieskaitot taisnīgumu. Var norādīt uz tādām ar materiālo un garīgo labumu ražošanu saistītām attieksmēm kā: (1) tehniskā un ražošanas (tehnoloģiskā); (2) attiecības izglītības jomā, medicīnisko pakalpojumu sniegšana; (3) transports un citi pakalpojumi; (4) procesuālās attiecības likumdevēju institūciju, kā arī tiesas un citu tiesībaizsardzības un tiesībaizsardzības iestāžu darbības jomā.

Atsevišķas metodes, kas nodrošina tiesību darbību un aizsardzību ar valsts piespiedu palīdzību un ir nepieciešams tiesiskā regulējuma nosacījums, neietilpst mūsdienu taisnīguma izpratnes kritērijos. Diez vai tas atbilst civiltiesību normu taisnīguma principam, kas ļauj izņemt no maksātspējīgas personas (bankrotējušas) materiālos līdzekļus un naudu, atņemt tai nekustamo īpašumu.

Tādā veidā tajās sabiedrisko attiecību jomās, kas ir neitrālas attiecībā uz taisnīguma ideju, tās vietu aizstāj ekvivalences ideja, attiecīgi, taisnīguma princips neattiecas uz visu tiesību sistēmu.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Civillikums*. (28.01.1937). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>
2. *Par tiesu varu*. (15.12.1992). Latvijas Republikas likums. <https://likumi.lv/ta/id/62847-par-tiesu-varu>
3. Цјанова, D. (2005). *Vispārējo tiesību principi nozīme un piemērošana*. Ratio iuris.
4. Schapp, W. (1910). *Beitrage zur Phanomenologie der Wahrnehmung*. Halle.
5. Алексеев, С. С. (1999). *Право: Азбука - теория – философия. Опыт комплексного исследования*. Статут.
6. Аристотель (1984). *Большая этика. Сочинения в четырех томах, т.4*. Мысль.
7. Бердяев, Н. А. (1990). *Государство. Власть и право. Из истории русской правовой мысли*. Лениздат.
8. Братусь, С.Н. (1963). *Предмет и система советского гражданского права*. Государственное издательство юридической литературы.
9. Васильев, А. М. (1976). *Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права*. Юридическая литература.
10. Гегель, Г. В. Ф. (1990). *Философия права*. Пер. с нем. В. Г. Столпвера & М. И. Левинойд. Мысль.
11. Гонгало, Б. М. (2004). Идеи частного права: должное и сущее. *Цивилистические записки: Межвузовский сборник научных трудов*, 3, 74-97. «Статут», Екатеринбург; Институт частного права.
12. Димитриев, Д. А. (2007). *К вопросу об основных идеях российского гражданского права*. <http://www.jurclub.ru/docs/civil/article223.html>
13. Дождев, Д. В. (2000). Добросовестность (bona fides) как правовой принцип. *Политико-правовые ценности: история и современность*, 96–128.
14. Дюркгейм, Э. (1990). *О разделении общественного труда. Метод социологии*. Пер. с фр. Л. Б. Гофмана. Наука.
15. Иванова, С. А. (2005). Значение принципа социальной справедливости для гражданского права как отрасли частного права. *Современное право*, 5, 42–47.
16. Ильин, И. (2011). *Национальная Россия - наши задачи*. Эксмо; Алгоритм.
17. Козлихин, И. Ю. (1996). *Право и политика*. Санкт-Петербургский университет.
18. Ксенофонт Афинский (1935). *Сократические сочинения: Воспоминания и Сократе. Защита Сократа на суде*. Academia.
19. Леви, Э. (1995). *Введение в правовое мышление*. Наука.
20. Мальцев, Г.В. (1977). *Социальная справедливость и право*. Издательство «Мысль».
21. Нерсесянц, В. С. (1997). *Философия права. Учебник для вузов*. Норма.
22. Перетерский, И. С., Краснокутский, В. А., Флейшиц, Е. А., Розенталь, И. С., & Новицкий, И. Б. (2004). *Римское частное право. Учебник*. Юристъ.
23. Платон (1994). *Собрание сочинений в 4-х томах, т.3*. Мысль.
24. Платон (2005). *Государство*. Наука.
25. Радбрух, Г. (2004). *Философия права. Международные отношения*.
26. Савиньи, Ф. К. (2004). *Обязательственное право*. Пер. с нем. В. Фукса и Н. Мандро. Издательство «Юридический центр Пресс».
27. Сырых, В. М. (2013). Материалистическое понимание права и справедливости. *Правоведение*, 2, 18-34.
28. Хёффе, О. (2007). *Справедливость: Философское введение*. Пер. с нем. О. В. Кильдюшова. Праксис.
29. Шершеневич, Г. Ф. (1995). *Учебник русского гражданского права*. Спарк.
30. Щенникова, Л. В. Принципы гражданского права: достижения цивилистики и законодательный эффект. *Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов*, 2, 41-59.

Summary

The categories “idea of law” and “principles of law” are different, albeit closely related, legal entities. In this regard, neither their identification nor the characterization of the principles of law as ideas is allowed.

In relation to the principles of law, the ideas of law are primary, respectively, principles of law are secondary. The perception and implementation of the ideas of law in the form of principles of law is carried out through their transformation and concretization in the process of scientific and, of course, rule-making activities. In a certain principle of law, as a rule, one idea is reflected. However, it is not excluded that a particular combination is reflected in a specific principle.

The ideas of law, acting as a kind of heralds of the principles of law, as the main directions of the policy of civil law regulation of property and personal non-property relations, must be considered at a higher philosophical, obviously, axiological level, characterizing the meaning and purpose of law in the life of society and individuals. Ultimately, the principles of law are a means of external design and existence of ideas of law that determine its nature, features as a social regulator, the architectonics of law, and finally, the limits of action in the system of other social regulators.

Justice, organically combined with freedom and equality, presupposes the existence of a legal principle in society and ways to use it to regulate social relations.